

mondottak. A szerző meggyőző erővel vázolja föl a különböző nyelvi készlettel érkező telepések régi lakóhelyét, s ezt nyelvi adatokkal alátámasztva megállapítja, hogy a bükki Hutákon (Répáshuta, Újhuta) olyan tájszólás keletkezett, mely legközelebb áll a nyugatszlovákhöz, de vannak benne közép- és keletszlovák jellegzetességek is. Hámor és Ómassa nyelve keleti szlovák jellegű, míg Óhután egy keleti-nyugati-középszlovák tájszólást egybeolvasztó nyelvjárás alakult ki. Sipos általában megjelöli egy-egy nyelvjárási sajátosság „nyugatszlovák”, „keletszlovák” stb. jellegét, de — mint már említettem — munkája még eredményesebb lett volna, ha ezt a megjelölést szűkebb területre, jobban körülhatárolható táj és nyelvi egységre korlátozta volna. Ezáltal a régi lakóhelyek lokalizációját nagyobb pontossággal lehetett volna elvégezni.

Mindent egybevetve : Sipos István monográfiája sokrétű és színes anyagot foglal magában. A szerző lényegében helyesen oldotta meg feladatát, könyvének főleg az első része rendkívül izgalmas és meggyőző, de alapjában helyesek a nyelvi jelenségeknél mondottak is. Kétségtelen, hogy ennek az anyagnak a feldolgozásával a szlovák dialektológia értékes munkával gazdagodott.

Gregor Ferenc

KÖPECZI BÉLA (SZERK. BEV.) : II. RÁKÓCZI FERENC VÁLOGATOTT LEVELEI

Bp. 1958. Bibliotheca. 367 p. Aurora X.

II. Rákóczi Ferencet a kuruc szabadságharc vezérlő fejedelmét, a régi magyar történet legnagyobb hatású alakjaként tartja számon a marxista történetírás, forradalmi hagyományaink láncolatában. Államférfiúi és hadvezéri tehetsége mellett kifejtett irodalmi tevékenysége a magyar irodalomtörténetben is méltó helyet biztosít személyének és műveinek. Rákócziban az író alig három évtizede fedezték fel a szellemtörténeti iskola képviselői.¹ A feltáró munkával járó kutatások eredményei mellett, az általános értékelés fogyatékoságai a két világháború közötti irodalomtörténetírás módszereit is jellemzik. A kialakított Rákóczi-kép eszmei vonásait alapvetően a magyar polgári történetírás szempontjai határozták meg.

A felszabadulás előtti időszakban megrajzolt írói arcképének és művének értékelésére, ESZE TAMÁS fontos részletkutatásai² és KLANICZAY TIBOR marxista igényű összegezése³ után, TOLNAI GÁBOR akadémiai előadása⁴ irányította az irodalomtörténészek figyelmét. Mivel a polgári kutatás, a helytelen történeti szemlélet következtében nagymértékben elhanyagolta Rákóczi hazai irodalmi működését, és egyoldalúan a száműzött fejedelem írói munkásságára építette értékelését, a bújdosó eszmevilágát vetítette bele az egész életműbe. Kísérlet sem történt arra, hogy Rákóczit az író, beilleszték a magyar irodalom fejlődésének folytonosságába.

¹ L. ZOLNAI BÉLÁnak a huszas-harmincas években végzett kutatásait.

² ESZE TAMÁS : A szegénylegények éneke. ItK 1953. 1—4. sz. 5—28. p. — A Merkurius-kérdés revíziója. ItK 1953. 1—4. sz. 57—75. p. stb.

³ KLANICZAY TIBOR : A Rákóczi szabadságharc irodalma. (1703—1711). A régi magyar irodalom. II. rész. Egyetemi jegyzet. Bp. 1953. 356—399. p.

⁴ Rákóczi Ferenc az író. A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei V. k. 1954. 219—235. p.

A marxista kutatásoknak az 1950-es évek utáni kezdeti állapotában TOLNAI sem tudott még teljes képet rajzolni az író Rákócziról. Arra törekedett, hogy felvázolja a helyes szemlélet alapvonásait és felvessen néhány problémát, amelyek a kérdéssel kapcsolatban megoldásra várnak. Tanulmányának célja arra irányult, hogy Rákóczi írói művét egész pályájának, a politikus, a hadvezér és az államférfi tevékenységének folyamatába ágyazza bele, kiemelve szabadságharcos szerepének jelentőségét az irodalom szemszögéből is. Fő műveinek elemzése mellett az 1703–1711 közötti korszak irodalmi munkásságának vázlatos jellemzésében levelezésének részletes vizsgálatára nem kerülhetett sor.

KÖPECZI BÉLÁNAK az előzményekhez képest úttörő kísérlete, a levélíró Rákóczinak bemutatása, előre lépést jelent a feldolgozó munkában. Tanulmányának értékéből semmit sem von le, hogy egy népszerű igényű kiadvány bevezetőjeként jelent meg. Rákóczi eszmeiségének marxista szempontú megítélése már az új életrajz⁵ megírásakor is nagyrészt a levelek bizonyítékain nyugodott. A Válogatott levelek kiadásával még jobban kiemeli fontosságukat. „Úgy hisszük, hogy a levelek alapján helyesbítenünk kell azt a Rákóczi-képet, amelyet elsősorban a bújdoso érzései és gondolatai nyomán formáltak. A tettek, a cselekvés közben felmerült érzések és gondolatok — úgy véljük — többet mondanak jelleméről, mint a tétlenségre ítélt bújdoso elmélkedései, amivel természetesen nem akarjuk lebecsülni sem az Emlékiratokat, sem az Önéletírás történeti és önéletrajzi értékét.” (11).

E kiindulás szempontjai nemcsak a válogatás és a bevezető alapvető célkitűzésének tekinthetők, szem előtt tartandók a levelek majdan következő részletesebb vizsgálata során is. Ha aránylag bővebben foglalkozott Rákóczi eszmeiségének, a cselekvő embernek egy újabb irodalmi oldalról történő megvilágításával, és viszonylag kevesebb hely jutott a levélíró irodalmi érdeklődésére, feladatának így is eleget tett. A tanulmány gerincét a 2. és 3. fejezet (8–26) alkotja, Rákóczi emberségének, jellemének, a szabadságharc igazi vezetőjének hiteles ábrázolásával. A levelek tanúbizonyságul szolgálnak a fejedelem haza- és szabadságszeretetének, rendíthetetlenségének, önzetlenségének, méltóságteljes hivatástudatának dokumentálására.

A SZEKFRŐ által kétségbevonott államférfiúi nagyságát növelik azok az írásai, amelyek a nemesi osztályönzéssel, a felekezeti ellentétekkel szemben, a nemzeti összefogást sürgetik. A jobbágyság helyzete iránt tanúsított megértésének, segítő szándékának nyomait, a mindjobban előtérbe kerülő főnemesi osztályérdekek nyomása ellenére is megtaláljuk számos levelében. Kiterjedt hadseregszervező, és gazdasági jellegű levelezése mellett helyesen emeli ki Köpeczi a kevésbé ismert diplomáciai működésének legfontosabb mozzanatait. A dokumentumok alapján jogosan állíthatja, hogy a széles látókörrel tanúskodó hazai diplomáciai tevékenysége után „A bújdosásban kétségtelenül voltak külpolitikai illúziói, de volt sok helyes, sőt korát megelőző gondolata is, amelyeket nem tudott megvalósítani.” (23). A bújdosás éveiben kiteljesedő erkölcsi nagyságának megrendítő záróakkordja, Rákóczi utolsó emlékirata a francia udvarhoz, melyet néhány hónappal halála előtt írt „Én ma is lelkes fia vagyok hazámnak, ma is álom esküvésemet, hogy fejedelemségem szabadságát és törvényeit meg fogom védeni.” (12).

⁵ KÖPECZI — R. VÁRKONYI: II. Rákóczi Ferenc. Bp. 1955. 407. p.

A mind ez ideig csak szűkebb körökben ismert, részben kiadatlan levelek közzététele a közönség részére, mind a szerkesztő, mind a kiadó részéről elismerést érdemlő tett volt. Nemzeti hagyományaink és a szocialista hazaszeretet eszményének ápolása szempontjából is dicsérendő, hogy Köpeczi a válogatás és a bevezető elvi célkitűzéseként Rákóczi eszmeiségének kérdését állította. Indokoltnak látjuk a kötet anyagának szándékosan kialakított arányait, hogy az 1703–1711-es évekből válogatott levelek alkossák a bemutatott levelezés túlnyomó részét. Nem ártott volna viszont Rákóczi egész levelezésének nagyságáról és arányairól is tájékoztatni az olvasókat.

Jó szolgálatot tesznek az egyes leveleket megelőző, s azokat korukban elhelyező rövid magyarázatok. Mind e tartalmas tájékoztatók, mind pedig a kísérő jegyzetek, a kötet végén található névjegyzék és a források felsorolása, gondos, színvonalas munka jelei. Mivel a könyv a kuruckor új történeti megvilágítását is szolgálja, a hosszabbra nyúlt levélmagyarázatokat sem tesszük szóvá.

Amilyen világos a kötet eszmei arculata, annyira kidolgozatlan a levélíró irodalmi jellemzése. Mivel e kérdés a maga egészében a megoldatlan irodalomtörténeti problémák közé tartozik, nem írlató e vázlatosság a szerző rovására. Kezdeményezése magában véve is eredménynek könyvelhető el, egyben elősegíti a további vizsgálatokat. Rákóczi levelezése sajnos nincs összegyűjtve s így a pontos tudományos szintet megközelítő nézetek kialakítása ma még nehézségekbe ütközik. Ha Rákóczi számos esetben jelezte is, hogy levelét sajátkezűleg írta, vagy diktálta, sokszor nem lehet megkülönböztetni, hogy a neve alatt szereplő levelek sajátjai-e, vagy a kancellárián készültek-e. Az általa írt hiteles levelekben megfigyelhető stílusának alakulása, míg a diktált levelekben számolni kell titkárainak stílárís alakításával. A kancellisták leveleinek kézírataiban viszont az ő javításai keltenek érdeklődést.

Egy másik tényező is figyelembe veendő Rákóczi leveleinek irodalmi szempontú elemzésénél. Köpeczi rávilágít arra, hogy a magyar, francia vagy latin nyelvű levelek egyaránt alkalmazkodnak a levélírás szabályaihoz, az általános gyakorlathoz. A magyar nyelvű levelek létrejöttében a magyar levélírói hagyomány a döntő. Azok formai elemeinek, nyelvének, stílusának kialakításában kancelláriája és legközvetlenebb munkatársai gyakorlatának nagy szerepe van. (27). A magyar levélírói hagyomány kialakulása összefügg a latin formulák felszívódásával. XVI. századi hiányos levélgyűjteményekben⁶ jól megfigyelhető, hogyan fordították le a különböző latin megszólítási és záróformákat s hogyan igyekeztek azokat alkalmazni a magyar nyelv szelleméhez és a már kialakult magyar szóbeli érintkezés szokásaihoz. (6) A magyar főúri levélirodalomnak mindmáig meg nem vizsgált gazdag XVII. századi hagyománya, melyre nyelvi szempontból a reformáció magyar nyelvűsége ütötte rá bélyegét, közvelenül előzményül s követendő mintául kínálkozott Rákóczinak.

Íjűkori tanulmányai és könyvtárának jegyzéke⁷ azt bizonyítják, hogy latin nyelvű levelezése a neuhausi jezsuiták iskolája s a latin ékesszólás alapos

⁶ SZALAY ÁGOSTON (közli): Négyszáz magyar levél a XVI. századból. Magyar Leveles Tár. I. k. 1504–1560. Pesten 1861, MTA 432 p. — DEÁK FARKAS: Magyar hölgyek levelci. II. k. 1515–1709. Pesten 1879. MTA 464 p. 499 levél.

⁷ Vö. HECKENAST GUSZTÁV: II. Rákóczi Ferenc könyvtára (1701) ItK 1958. 1. sz. 25–37. p. — ZOLNAI BÉLA: Rákóczi bécsűjhelyi olvasmányai. ItK 1955. 3. sz. 288–296. p.

ismeretén alakult ki. Köpeczi szerint jól ismerte a francia misszilis levélmintákat is Pierre Dortigne de Vaumorière gyűjteményéből⁸ s hasznára volt a francia ékesszólás és társalgási nyelv ismerete. Francia nyelvű leveleit többnyire maga írta és francia titkárával másoltatta. Kiterjedt külföldi levelezése folytán alkalma volt találkozni a lengyel, az orosz, a török, a francia, a német diplomáciai levelezés formáival is, melyeknek megismerése nem maradhatott rá hatás nélkül.

A Posta rendkívüli szerepe Rákóczi udvarában, és a fejedelem folyamatos, nagyarányú hazai és külföldi levélírói tevékenysége⁹ s a ránk maradt Rákóczi levéltár alátámasztják Köpeczi megállapítását, hogy Rákóczi nem alkalmi levelező volt, hanem rendszeresen és tudatosan sajátította el a levélírás mesterségét, mégpedig a kor legmagasabb színvonalán. Ezzel együtt járt, hogy nagy fontosságot tulajdonított a kifejezési formáknak, a levelek nyelvi és stílusbeli megformálásának.

Mindezeket azért bocsátottuk előre, hogy kiemeljük egyes tényezőknek a fontosságát, melyekkel számolni kell, ha Rákóczi levelezésének irodalmi szemszögből történő értékelését kísérelnők meg. A kérdés mai állapotában is vitás Köpeczi alábbi véleményének befejező mondata, hogy „Rákóczi levelei nemcsak a történetírás szempontjából érdekesek, hanem beletartoznak a magyar irodalom történetébe is. Nem irodalmi levelek, de irodalmi értékű misszilisek.” (7). Nyomban felmerül a kérdés, hogy e megfogalmazás érvényes-e a teljes levelezésre, vagy pedig szűkítendő a leginkább irodalmi érdekű levelek körére. Véleményünk szerint, ha ez ma még mesterséges eljárásnak látszanék is, körülhatárolandó a levelezés ama része, amelynek irodalmi értéke kétségteljesen bevonhatatlan. Ehhez azonban szükséges a levelek elismert „irodalmi értékének”, pontosabb meghatározása. Köpeczi is tesz erre vonatkozólag érdekes megfigyeléseket. A problémát azonban, mivel a kérdés tisztázásának a kezdetén vagyunk, szélesebb keretben is felvethetjük.

Az irodalmi levélnek és az irodalmi értékű misszilisnek kormeghatározó mintájaként a XVII. századi francia levélirodalom példáit szokták emlegetni. A kimondott irodalmi levélkultusz hazájában a misszilis levél olyan művészi fokot ért el a század végére, hogy elválaszthatatlan lett a irodalmi levélműfaj fogalmától. Ennek kimagasló megnyilatkozásait azonban nem a hivatalos, az állami, a diplomáciai élet területén találjuk meg, mint pl. Mazarin, Richelieu, XIV. Lajos stb. levelezése, hanem a magánélet, a zavartalanabb, művelt főúri társasági élet szűkebb köreiben, pl. Mme de Sévigné, Bussy Rabutin, korábban Voiture, Balzac leveleiben. Ez a kép megfelel a francia társadalmi és irodalmi fejlődési viszonyoknak. Az ilyenfajta irodalmi levelet keresni a magyar levélirodalom történetében céltalan próbálkozás lenne. De ez még nem jelentheti azt, hogy mai ismereteink birtokában teljesen lemondjunk az irodalmi levél problémájának megvizsgálásáról.

ZOLNAI BÉLA Mikessel kapcsolatban írja erről a kérdésről „Nyilvánvaló, hogy a levélírás nem volt irodalmi műfaj Erdélyben, aminthogy nálunk sohasem lett azzá, olyan értelemben, mint a francia udvari milieuban. Hiányzott hozzá a társadalmi, bonyolultabb élet: mesterkelt világ, amely áhítozza és ambicionálja a természetesség virágait. A levél Erdélyben nem lehetett

⁸ L. HECKENAST i. m. 29. p.

⁹ THALY KÁLMÁN (szerk.): Beniczky Gáspár naplója 1707—1710. Rákóczi Tár. Pest 1866, Laufer. I—233. p.

előkelő szórakozás: társaságbeliek könnyű csevegése, az a természetesség és közvetlenség, amely a régi arisztokrácia, vagy a régi szalonkultúra sajátja. Levelet írni: kivételes és nem mindennapi alkalom. A kifejezések vagy készen állnak nehézkes és szokványos formulákban, vagy úgy kell kifaraggni őket. A levél hivatalos érintkezés még a rokonok között is (ez a szertartásosság fokozatosan enyhül, de még a múlt század közepén is érezhető) — páthosra, emelkedett hangra, a latinos irodalmiság nívójára inspiráló eszköz, amit csak komoly családi vagy politikai ügyekben vesznek elő. Úgy írni, ahogyan beszélünk: ezt csak a virágzó irodalmiság városában tanulhatta meg Mikes. Irodalmi levélíróvá is csak Párisban lehetett.”¹⁰ ZOLNAI érdekes megfigyeléseiben sok igazság van. Ilyen talajon a XVI. és XVII. századi magyar történelmi helyzet következtében nem virágozhatott ki irodalmi színvonalú levélirodalom.

Érdemes rá utalni, hogy a környező országok irodalmában csak a lengyel irodalomtörténészek tartanak számos, a francia társalgó stíltre emlékeztető, irodalmi levélműfajjá nyilvánított levelezést a XVII. század végén, Szobieszki János és felesége, Marie-Casimire levélváltása alapján. A francia elem döntő jellege ez esetben kétségtelen.

A levélműfaj korhoz kötött irodalmi jelenség, meghatározója: a társadalmi élet formáival együttjáró nyelvi-irodalmi élet. Az irodalmi nyelv kialakulása döntő szakaszában, a kevésbé tudatos, a nem hivatásos irodalmiságot képviseli. Éppen nyelvi, műveltségi vonatkozásban szoros kapcsolatban van az udvari étellel, s az ehhez kapcsolódó társasági, főúri körök életviszonyaival. Franciaországban a klasszicizmus kiteljesedése során jutott el művészi magaslatra, míg nálunk az elvetélt klasszicizmus következtében nem vált kiemelkedő irodalmi jelenséggé. A még kiforratlan irodalmi nyelvhez képest azonban nálunk is kialakult a XVIII. század első feléig a levél sajátos magyar formája. Ennek irodalmi jellegét máig sem értelmezik egyöntetűen, értéke és jelentősége nincs pontosan megállapítva.

NÉMETH LÁSZLÓ két évtizeddel ezelőtt Bethlen Kata levelezésével kapcsolatban merészen, jó érzékkel tapintott rá „a bő prédikátori irályt karcsúsító úri fölénnel és eleganciával” jellemzett levélstíltre. „Igazán levélhang minden szónokiság nélkül... Irodalmi szándéka nem lehetett e levelekkel, nem úgy mint Mikesnek vagy később Kazinczynak: az író azonban kimutatta magát irodalom nélkül is. Leveleiből könnyű volna egy kisebb gyűjteményt összeállítani; a Mikesével vetekedett.”¹¹ Bethlen Kata levelein kívül eddig valóban nem ismerünk olyan magyar főúri hölgyet, akinek levelezése ennyire közelkerült volna a kor irodalmi színvonalához. Ha NÉMETH a levelek nyelvi szépségeinek felfedezése, az élmény hatása alatt váratlanul előkelő helyet biztosít is neki, — erdélyi Sévigné asszonnyá való emelésével, — a Bethlen Kata és Mikes párhuzam nem látszik erőltetettnek. Van ebben a levelezésben, különösen a Teleki Pál öcsém uramnak szóló levelezés kötegben néhány valóban „mikesi báj”-jal és részletességgel már-már kedvtelésből fakadó levél, s az írás örömeire valló eleven részlet. Bod Péter a „Tiszta, tényes, drága bíbor” c. búcsúztató versében megemlékezik a kis udvarról, amelynek középpontjában több száz magyar könyvével állt Erdély akkori legműveltebb főúri hölgye, a francia novelláig terjedő érdeklődésével.

¹⁰ Mikes Kelemen. Fejezet az irodalmi gondolat történetéből. Minerva 1930. 1—4. sz. 62. p.

¹¹ Kisebbségben II. 312. p.

Erdély történelme folyamán Báthory Istvántól és Bethlen Gábortól a hanyatlásig, majd II. Rákóczi Ferenc fejedelemségéig bizonyos szakaszokban — ha komoly irodalmi élet nem is fejlődött ki — fejlett udvari élet virágzott, és alkalmas lehetett a nyelv állapotához mért hajlékonyabb, műveltebb társalkodó nyelv továbbéléséhez. Érdemes lenne e nyomon tovább kutatni; vajon a nagy főúri családi levéltárak vizsgálata nem szolgálna-e a Bethlen Katához hasonló meglepetésekkel. Kazinczy nevével kapcsolatban arra is utalni kell itt, hogy a magyar levéltudomány, az irodalmi nyelv kialakulásával, a XIX. század elején nagy változáson megy keresztül, és teljesen eltér a XVII—XVIII. sz. levéltudománytól. Nyelvileg is élesebb a különbség, mint pl. a franciában, ahol az irodalmi nyelv már a XVII. században kialakult.

A kuruckori levéltudományról KLANICZAY TIBOR véleménye is eltér némileg Köpecziétől. Bár konklúzióját fenntartással fogadjuk, ösztönzést ad a misszilis levél műfajjá emelkedése problematikájának megközelítéséhez. „Miként az emlékirat, úgy a levél is a kor egyik sajátos irodalmi műfajává vált. A háborús zűrzavarok évtizedeiben a politikailag vagy katonailag vezető szerepet játszó személyiségeknek nem volt alkalmuk könyveket írni. (Zrinyi ritka kivétel volt.) Irodalmi igényeiket a levelekben próbálták kielégíteni. Nemcsak híreket, utasításokat stb. közölnek a kuruc vezetők leveleikben, hanem politikai, vagy erkölcsi elmélkedéseket is leveleikbe foglalnak. A kuruckori levél gyakran költői magaslatoakra emelkedik. Rákócziin kívül különösen Bercsényinek és Orosz Pál generálisnak a levelei érdemelnek figyelmet ebből a szempontból. Már itt kialakult tehát az a művészi levél, mely Mikesnél már kizárólag irodalmi formává, műfajjá válik, elvesztve eredeti levélfunkcióját.”¹² KLANICZAY névsorát kiegészíthetjük a Tökölykorból Petróczi Kata Szidóniával, majd Forgách Simon tábornokkal, másrészt Esterházy Miklóssal. A sajátos magyar történeti helyzetre épülő nézete jogos, de a „művészi levél” létrejötté, irodalmiságának foka még tisztázatlan kérdés. Amint korábban a jellegzetesen magyar történeti viszonyok termelték ki a végvári költészetet, mely Balassiban tetőződött, nem lehetetlen, hogy a megfelelő történeti és levéltudományi előzményei után a kuruc korban bukkán fel az irodalmi levél, vagy levélműfaj magyar változata a misszilis levéltudományban. A kérdés tehát az, hogy beszélhetünk-e többről, mint „irodalmi értékű misszilisről”, közeledve az irodalmi levélműfaj fogalmához. Az erdélyi és magyarországi viszonyok színes korrajza bontakozhatna ki ebből a hatalmas feltáratlan forrásanyagból, rekonstruálva a tablót, amelyet az ismert történelmi okok következtében az irodalom nem mindig tudott nagy alkotásokban megörökíteni.¹³

Ami a nyelvi kérdést illeti, Köpeczi megjegyzi, hogy e kor nyelvéről szűkében vagyunk a nyelvtörténeti tanulmányoknak. Nagy segítséget jelentene az örvendő szélesülő kuruckori történeti és irodalomtörténeti kutatómunkához a nyelvészeti tanulmányok erőteljes megindítása. Köpeczinak az a megfogalmazása, hogy Rákóczi a népi nyelvet használja, amelyen megérződik a prédikátorok biblikus szókinésének és stílusának hatása (30), nem egészen pontos. Van ugyan bizonyos patriarkális azonosság a főúr és a jobbágyszó nyelv között még ebben a korszakban is, de a műveltebb főúri nyelvezetet nem azonosíthatjuk a népi nyelvvel. Különösen az olyan

¹² Rákóczi irodalmi munkássága a szabadságharc ideje alatt. i. m. 365. p.

¹³ L. HOPP LAJOS: Németh László és a „régimagyarság”. ItK 1959. 2. sz. 300. p.

tudatos nyelv művelőknél, mint amilyen Rákóczi volt. Nem használjuk a „népi nyelv” meghatározást sem Bethlen Miklós, sem Mikes esetében, nem indokolt Rákóczinál sem. TOLNAI óvatosabban a protestáns prédikátorstílust a velejáró népnyelvi elemekkel említi Rákóczi prózáját jellemezve. A népi szemléletre visszamenő nyomokat vél nála felfedezni. (im. 228.) Ez a szóhasználat inkább megfelel Rákóczi prózai stílusának jellemzésére, bár általánosítható a korabeli emlékirat és levéltudományra is.

A magyar levéltudomány több mint ötven esztendeje foglalkozott BEÖTHY két oldalán keresztül, A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban c. könyvében, majd egy kis fejezetet szánt a XVII. sz.-i levéltudomány képes irodalomtörténetében.¹⁴ Azóta tetemes anyag látott napvilágot, amely a fel nem tárt forrásokra is figyelmeztet. Ideje lenne hozzáfogni ennek a gazdag irodalmi nyersanyagnak feldolgozásához. Erre ösztönöz Köpeczi Béla bevezető tanulmánya, és ezért léptük át a szűk ismertetés határait.

Hopp Lajos

O. NAGY GÁBOR: MI FÁN TEREM?

(Magyar szólásmondások eredete)

Gondolat Kiadó; Bp., 1957.

Szólásainkat Baróti Szabó Dávid „a magyarság virági”-nak nevezte, s igaza volt: virág minden szólás. A szólás magja, az a kép, szemlélet, tapasztalat, amelyen alapszik, éppen úgy sokáig rejtőzik a nyelv tevékenységében, mint a virágmag a fekete földben, hogy aztán egyszercsak kihajtszon, szárba szökkenjen, s ott pompázzon a szemünk előtt kínálkozva: szakíts le. Tépünk is belőle minden nap, minden órában, szeretjük őket. Ez a szeretet indította szólásaink kutatóit (DUGONICS ANDRÁST, TOLNAI VILMOST, CSEFKÓ GYULÁT, KERTÉSZ MANÓT és másokat) arra, hogy miként a botanikusok megfigyelik a virágok kifejlődését, ők is felderítsék a szólások kialakulását, életét, halálát. Ez a szeretet, a tárgy iránti lelkesültség adta O. Nagy Gábor kezébe is a tollat, hogy feleljen arra a fel-felőlő kérdésre: mi fán terem egyik vagy másik szólásunk.

A dolog természetéből következik, hogy nem felelhet mindenkinek minden kérdésére: a könyvek terjedelmét általában korlátozni szokták bizonyos szempontok szerint. Mégis jól betöltheti a szerepét az a szótár vagy lexikon, amelynek anyagát körültekintően keresték össze, s jó a szólás-gyűjtemény is, ha a belekerülő anyag nyelvünk mai szóláskészletének leglényegesebb elemeit tartalmazza. O. Nagy Gábor szerintem szerencsés kézzel gyűjtötte csokorba szólásainkat könyvében az előszóban kifejtett helyes elveknek megfelelően. Túlnyomórészt a naponta használt szólások magyarázatát találjuk meg a „Mi fán terem”-ben, az olyanokét, mint: *bottal ütheti a nyomát, megüti a bokáját, dögrováson van, rossz fát tesz a tűzre* stb., melyeknek eredete a szélesebb körű olvasóközönséget — a könyvet elgondolói ennek szánták — valóban érdekli, ill. érdekelheti. Helytelen lett volna, ha az ilyenek helyett a szerző különlegességek gyűjteményévé tette volna meg könyvét.

¹⁴ ANGYAL DÁVID: A XVII. század levéltudalma. BEÖTHY (szerk.): A magyar irodalom története. I. k. Bp. 1899, Athenacum. 29. fejt. 347—352. p.